

Фенікс, 2000 – 231 с.

14. Сліпченко Н., Ошуркевич Л., Сьомохкін І. Концепція відтворення стінопису Успенського собору Києво-Печерської Лаври / Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація». – Л., 2000. – С. 101 - 144.

15. ЦДІАУ, ф.128, оп.2 (заг.) – Спр.403. – Арк. 134, 155.

Аннотация

Описана история иконостасов Успенского собора, приведены исторические описания, концепция воссоздания, перечень икон, живописные техники.

Ключевые слова: архитектура, иконостасы, Успенский собор.

Annotation

Were described the history of iconostasis of the Dormition Cathedral, were marked the historical descriptions, the conception of re-birth, the list of icons, the drawings techniques.

Key words: architecture, iconostasis, Dormition Cathedral.

УДК 72.052.2: 72.012

С.І. Понкало,

*аспірант кафедри дизайну та основ архітектури
Національного університету “Львівська політехніка”*

ПОРТАЛИ СЕЦЕСІЙНИХ БУДІВЕЛЬ ЛЬВОВА: СТИЛІСТИКА, КОМПОЗИЦІЯ, ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Анотація: у статті за результатами проведених натурних досліджень проаналізовано портали сецесійних будівель Львова. Досліджено стилістику, композицію порталів, а також виявлено проблеми їх збереження.

Ключові слова: портали, стилістика, композиція, сецесійні будівлі Львова, збереження.

Постановка проблеми. Портал (від лат. Porta – вхід, ворота) — архітектурно оформлений головний вхід великої споруди, який, як правило, має масштабне обрамлення з детально розробленою орнаментациєю. Функцією portalу є максимальне підсилення враження та підкреслення входу в будівлю. Саме з цієї причини портал виник в першу чергу навколо входів у релігійні та адміністративні споруди [12, с. 102]. Окрім цього, вхідний портал слугує як прохід, що об'єднує внутрішню частину будинку з зовнішнім середовищем. В кожному архітектурному стилі є своя характерна конфігурація вхідних порталів. Однак, у Львові вхідні портали сецесійних будівель залишаються мало досліджені. Через відсутність цілісного аналізу архітектурних деталей

втрачається можливість відновлення втрачених частин будівель. Для створення цілісної картини про архітектурний об'єкт, є актуальним вивчення кожного окремого архітектурного елемента, що виражені в вхідних порталах. Тому зроблено спробу проаналізувати стилістичне та композиційне вирішення порталів сецесійних будівель Львова, а також розглянуто питання проблеми збереження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи спеціальну літературу присвячену стилю сецесія та порталам Львова, було виявлено, що більшість літератури присвячена вивченню загальних аспектів стилю сецесія у Львові, в Україні [2, 3, 7] та в світі загалом, а також розглянуто окремі елементи архітектурного декору, зокрема портали, які характерні певним стилям. Окрім цього, є проведені дослідження порталів ренесансних будівель Львова [1], неготичних порталів Львова [5], символізму вхідних просторів на прикладі Львова [6]. Питання стилістичного вирішення порталів архітектури кінця ХІХ - початку ХХ ст. як важливого елемента будівлі розглядали В. Чепелик, Г. Ф. Грубер, І. Жук, І. Мельник, О. Нога, С. Лінда, Ю. Бірюльов, Я. Левицький. Проте потрібно зазначити, що у публікаціях розглянуто деякі загальні характеристики порталів, крім того немає досліджень, присвячених композиційним особливостям та стилістичним рисам порталів сецесійних будівель Львова, а також проблемі їх збереження.

Мета статті. На основі статистичного опрацювання матеріалів натурних досліджень сецесійних будівель Львова визначити стилістичні, композиційні особливості порталів Львова та проблеми їх збереження.

Виклад основного матеріалу. Залежно від архітектурного завдання, поставленого перед архітектором, вхідний портал може бути скромним або пишно оформленим. У своїй повній формі архітектурна композиція portalу може містити такі компоненти: карниз, фронтон, пілястри, колони, а також декоративні елементи у вигляді скульптури, рустів, барельєфів, розписів чи мозаїк. Є цілі споруди, що мають лише функцію portalу: це триумфальні арки, міські ворота, надбрамні будови селянських дворів, фортець і замків, а також окремо стоять вестибюлі сучасних суспільних і промислових будівель [12, с. 102]. Вже античні зодчі досягли високого рівня в оформленні порталів при вході в місто, палац або храм [13, с. 216]. В процесі формування грецької архітектури були створені три основні архітектурні ордери, які слугували основним конструктивно-оздоблюваним елементом вхідних порталів у вигляді портиків. З ХІ ст. в романській, готичній і давньоруській архітектурі характерними були аркові, перспективні портали, оформлені у вигляді уступів, у кутах яких містилися колони, з'єднані архівольтом. В ренесансі та бароко портали були пишно оформленими, оздоблювались пілястрами і колонами, що

несуть антаблемент або фронтон. У період класицизму знову надали перевагу спадщині античної Греції. Класицизм характеризувався скульптурною чіткою формою, ієрархічністю, симетрією та ордером (який був несучим і слугував як основний декор). Наступним стилем став історизм, який знову відродив багаті форми порталів минулих епох. Проте ордер перестає бути єдиним і обов'язковим в оформленні вхідних порталів та в цілому інструментом в архітектурі. Від античності до модерну вхідні портали набували різних форм та конфігурацій. Подекуди перейнявши форми, архітектурні елементи переходять з одного стилю в інший (прикладом слугує ордер).

В стилі модерн, портали на відміну від інших стилів, внаслідок використання скління стали більш прозорими [13, с. 216]. Вхідні портали сецесійних будівель Львова мали особливе значення як один із типів конструктивного декору. Особливість сецесійних порталів полягає у формах прорізів і їх декоративних оздобах, а також у вирішенні полотна дверей. У сецесійних будівлях Львова зустрічаються ковані полотна дверей та зрідка дерев'яні, які надавали ще легший та витонченіший вигляд цілому фасаді.

Композиція. На основі статистичного опрацювання матеріалів натурних досліджень фасадів (запроектованих фірмою І. Левинського та спілкою „Захарієвич і Левинський”) було визначено особливості композиційного вирішення порталів:

- *за виступом порталів з площини фасаду, як:* а) неоренесансний портик, в основі якого прямокутна форма (вул. пр. Шевченка, 17-19); б) просторовий неороманський ганок, в основі якого трикутна форма (вул. Котляревського, 17-19); в) неороманський портик зі сходиначастим фронтоном, в основі — прямокутна форма (вул. Ген. Чупринки, 6);

- *за розміром та пропорцією порталів* — виявлено, що розмір та пропорція вхідних порталів в житлові приміщення є різною. Ширина порталів становить 90 – 110 см. Визначаючи пропорцію (співвідношення ширини до висоти) порталів було виявлено, що більшість вхідних порталів прямокутної та аркової форми мають параметри 1:3, рідше 1:2 та 1:2,5 (вул. пр. Шевченка, 4, вул. Глібова, 2, вул. Донцова, 8 та ін). Проте пропорція змінюється у випадках: а) коли в порталі застосовується ордер (колони), співвідношення становить 1:1 або 1:1,5 (вул. Ген. Чупринки, 6, вул. Котляревського, 17-19, вул. пр. Шевченка, 17-19); б) коли використовується світлик (тут і далі „світлик” – віконечко над порталом) з відривом від дверей, співвідношення становить 1:3, (вул. І. Франка та ін.), без світлика лише проріз дверей — 1:2 (вул. Кравчука, 6, 8) та зрідка, як у випадку на вул. Дудаєва, 9 без світлика — 1:2,5 з 1:3,5. Завдяки дослідженню було виявлено, що зміна загальних пропорцій порталів відбувається шляхом збільшення по висоті.

• за формою прорізів вхідних порталів, найчастіше бувають:

а) прямокутні (вул. Акад. Богомольця, 4,6, вул. Акад. Павлова, 1, вул. Ген. Чупринки, 38, вул. Донцова, 8, 14, вул. Дорошенка, 20, вул. Личаківська, 70, вул. Руська, 20, вул. С. Бандери, 2); б) аркові зі своєрідним декоративним обрамленням архівольта (вул. Акад. Богомольця, 6, вул. Брюллова, 4, вул. Вишенського, 12, Ген. Чупринки, 6, вул. Гвардійська, 28 вул. Глібова, 2, вул. Дудаєва, 9, вул. пр. Шевченка, 4, вул. С. Бандери 6, 61) [14, с. 172-174]; в) криволінійні (вул. Богуна, 7, вул. І. Франка, 124); г) двоярусні портали, що виникли через додавання світлика (вул. Акад. Богомольця, 6, 5, 9, 8, вул. Акад. Павлова, 1, 2, 3, 4, вул. Антоновича, 83, вул. Богуна, 7, вул. Ген. Чупринки, 60, вул. Донцова, 6, вул. Коперника, 46 та ін.).

Слід зазначити, що не у всіх сецесійних порталах змінюється форма прорізів, а лише її сприйняття за рахунок декоративного обрамлення дверей (архівольта) та форми світлика, а саме:

- архівольт подекуди облямовує не весь портал, а лише до половини та нагадує грецьку літеру омега Щ (вул. І. Франка, 124);
- форма світлика буває різною: півциркульною, круглою, квадратною та пластичною криволінійною формою, а також може мати форму біфорія (вул. Кольберга, 6, вул. Акад. Богомольця, 5, вул. С. Бандери, 4, вул. Богуна, 5, 7, вул. Дудаєва, 9, вул. Ген. Чупринки, 60, вул. І. Нечуя-Левицького, 13, 15, вул. Котляревського, 25, вул. С. Бандери, 4 та ін.).

Проведені дослідження показали, що у більшості сецесійних будівель спостерігається асиметричне розташування вхідних порталів (вул. Брюллова, 4, вул. Ген. Чупринки, 38, вул. Дорошенка, 9, вул. Ш. Руставелі, 42, 44, 8-8а та ін.) та рідше розташування по центральній осі (вул. Дорошенка, 15). Окрім цього, сецесійні будівлі можуть мати декілька вхідних порталів (головний, наріжний та бічний) залежно від планування, розташування та від підходу до будівлі в системі квартальної забудови (вул. Григоренка, 2-4, вул. пр. Шевченка, 17-19). В таких випадках головний портал міг бути найбільш декорованим, а бічний навпаки менш декорованим, або є випадки коли головний та бічний вхід можуть бути з однаковим обрамленням (вул. Руська, 20, вул. Григоренка, 2-4).

Стилістика. Архітектори початку ХІХ – кінця ХХ ст. під час проектування нової споруди намагалися органічно вписати її в ансамбль міської забудови. В основі побудови сецесійних будівель лежали закони природи, у яких перший поверх був полегшеним, а вся орнаментальна пластичність відтворювалася у верхній частині будинку [2, с. 59]. Вплив європейської архітектури позначився у стилістичному вирішенні фасадів та порталів сецесійних будівель Львова у таких напрямках як: необароко, неокласика,

національний, романський стиль та неоготика (в пізній сецесії). Спираючись на національну архітектурну спадщину, архітектори запозичували конструктивні й декоративні елементи (дахи, мотиви орнаменту, деталі конструкцій). У ренесансній, бароковій, романській та готичній архітектурі запозичували ордери, окремі орнаменти, аттики, форми прорізів, але значно модернізуючи та стилізуючи форми. Завдяки натурним дослідженням були виявлені прийоми стилізації історичних мотивів порталів:

- *за характером ордерних форм вхідних порталів, обрамованих:*

а) неороманськими колонами (вул. Ген. Чупринки, 6, вул. Котляревського, 17-19); б) неоренесансними пілястрами, де капітель як така нівелюється та стилізується в національному характері (прикладом є вул. Руська, 20, де капітель вирішена у вигляді квітки та тіло пілястри орнаментоване колосками пшениці); в) доричними колонами (вул. пр. Шевченка, 17-19, масивний портал колосального ордеру та поділ полотна дверей пілястрами);

- *за видом ліпного декору в оздобленні вхідних порталів, який може бути:*

а) історичний: картуші, волюти, замковий камінь, класичні гірлянди, стилізовані іоніки (вул. Акад. Богомольця, 4, 5, 6, 8, вул. Акад. Павлова, 1, вул. Григоренка, 2-4, вул. Дудаєва, 9, вул. С. Бандери, 4 та ін.); сандрик, який переважно є прямим та часто підтримується кронштейнами (вул. Котляревського, 23, вул. М. Кравчука, 12); листя аканту, пальмети, (вул. Акад. Богомольця, 5, 4; рустування навколо порталів (вул. Донцова, 12, вул. Шевченка, 17-19 та ін.);

б) природний: флора місцевих рослин — стебла та квіти соняшника, ромашки, волошки, листя трилистика, каштану, конюшини (вул. Глібова, 2, вул. Антоновича, 83 та ін.);

в) геометричний: лінія, площинні квадрати, кола, декоративні кружки (вул. Акад. Богомольця, 3, вул. Акад. Павлова, 2), геометризовані хвильки (вул. С. Бандери, 6);

- *за оздобленням архівольта:*

а) рослинними мотивами — квіти ромашки, волошки, листя трилистика (вул. Глібова, 2, вул. пр. Шевченка, 4, вул. С. Бандери, 6, та ін.);

б) антропоморфними мотивами: маскаронами — переважно жіноче обличчя з розвіяним волоссям розташоване на місці замкового каменя (вул. Глибока, 6, вул. І. Франка, 124);

- *за оздобленням світлика:*

а) рослинними мотивами — квіти, листя та стебла, яким надавалась плавність ліній (вул. Богомольця, 5, вул. Дорошенка, 15);

б) геометричними мотивами — лінія, коло, квадрат, ромб (вул. С. Бандери, 4, вул. Донцова, 8-8а, 10-10а тощо).

Крім того слід сказати про те, що світлик часто заповнювався вітражем, в нього вставлялась дерев'яна столярка та кована решітка, зовні світлик подекуди обрамовувався майолікою (вул. Богуна, 5, вул. Донцова, 12, 14, вул. Гвардійська, 6, вул. І. Нечуя-Левицького, 17-19, вул. І. Франка, 77, вул. Ш. Руставелі, 44, вул. Хотинська, 3, вул. С. Бандери, 6).

В цілому стилістика вхідних порталів базувалася на поєднанні прийомів стилізації історичних форм та новітнього, особливого сецесійного трактування природних мотивів, для досягнення цілісності та пластичності.

Проблеми збереження. Найпоширеніша проблема руйнації виявлена в обрамленні вхідних порталів. Пошкодження відбувається внаслідок замокання ліпних деталей (різкі перепади температури (мороз, потепління), підвищена вологість повітря негативно впливає на матеріал та призводить до руйнації; осипання, обвали ліпних елементів над вхідними порталами, а також при заміні дверей відбувається руйнація обрамлення та ліпнини (вул. Акад. Богомльця, 5) [10, с. 52]. В цілому, пошкодження ліпнини відбувається в результаті фізичного старіння декору. Окрім цього, спостерігається зміна автентичної колористики вхідних порталів (вул. Ген. Чупринки, 6); зміна членування історичного фасаду через пробивання нових отворів дверей (вул. С. Бандери, 6, вул. Хотинська, 3), а також заміна скла металевими та дерев'яними пластинами у світлику (вул. Ш. Руставелі, 44). Для того, щоб запобігти такі руйнування потрібно проводити вчасні реставраційні роботи; відслідковувати та контролювати неправомірні дії власників пам'яткоохоронними органами. Проте дослідження вхідних порталів не може обмежитися однією статтею, в подальшому має бути продовжене дослідженням особливостей полотен дверей в сецесійних будівлях.

Рис. 1 Ордерні сецесійні портали, що виступають з площини фасаду як:
а) неоренесансний портик (вул. пр. Шевченка, 17-19); б) просторовий

неороманський ганок (вул. Котляревського, 17-19); в) неороманський портик зі сходи́нчастим фронтоном (вул. Ген. Чупринки, 6).

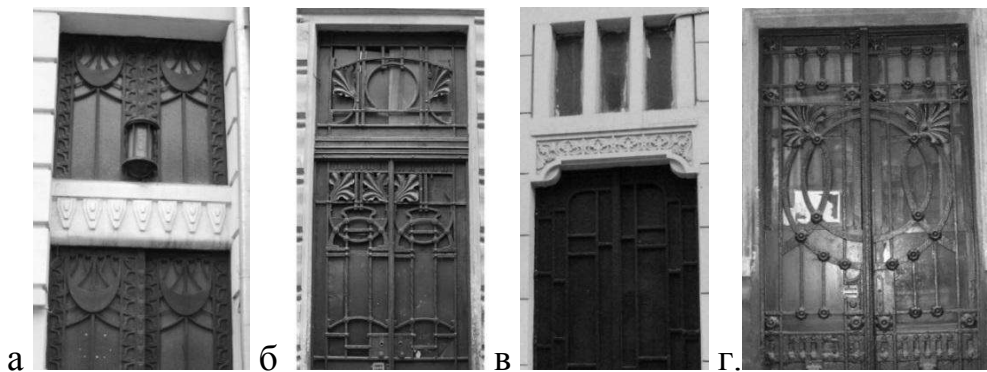

Рис. 2. Вхідні портали з геометричними та рослинними мотивами:
а) вул. С. Бандери, 4, б) вул. Донцова, 14, в) вул. Богуна, 7,
г) вул. Акад. Богомольця, 11а.

Рис. 3. Вхідні портали прямокутної форми з світликом та стилізовані пілястри: а) вул. Дорошенка, 15, б) вул. Акад. Богомольця, 6.
в) будинок товариства “Дністер” вул. Руська, 20.

Рис. 2. Вхідні портали криволінійної та аркової форми з оформленням архівольту:
 а) вул. Глібова, 2, б) вул. І. Франка, 124,
 в) вул. пр. Шевченка, 4.

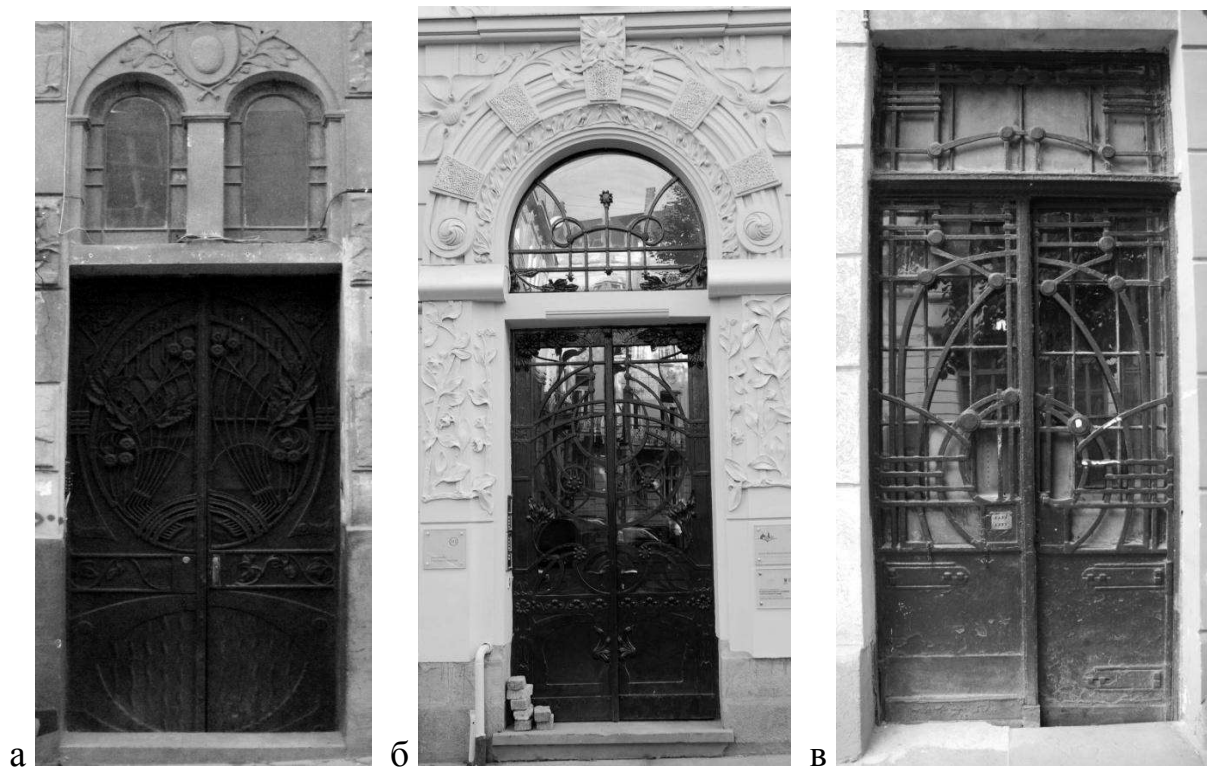

Рис.3. Вхідні портали аркові та прямокутні: а) біфорій у світлицю
 вул. І. Нечуя-Левицького, 13, б) вул. Акад. Богомольця, 6,
 в) вул. Хотинська, 3.

Рис. 4. Вхідні портали прямокутної форми з сандриком та світликом:
 а) вул. Котляревського, 23, б) вул. Ген. Чупринки, 60,
 в) вул. С. Бандери, 2.

Рис. 5. Вхідні портали оздоблені волютами, колами, квадратами та майолікою:
 а) вул. Акад. Богомольця, 4, б) вул. Акад. Богомольця, 11, в) вул. Донцова, 12,
 г) вул. Богуна, 5.

Висновки. У результаті дослідження виявлено, що портали сецесійних будівель Львова є декоративно вирішеними конструктивними елементами, які відіграють важливу роль у композиційному вирішенні фасадів.

1. На основі проведених натурних досліджень з'ясовано композиційні особливості порталів сецесійних будівель Львова: асиметричність розташування; сецесійні портали, що виступають з площини фасаду у вигляді неоренесансного та неороманського портика чи ганку; характерні форми прорізів (прямокутні, аркові з обрамленням своєрідного архівольта, криволінійні, двоярусні портали). Визначено деякі співвідношення розмірів порталів.

2. Завдяки натурним дослідженням були виявлені прийоми стилізації історичних мотивів порталів: за характером ордерних форм вхідних порталів, обрамованих (неоренесансними пілястрами, неороманськими колонами та доричними колонами); за видом ліпного декору в оздобленні вхідних порталів (історичним, природним, геометричним мотивом); за оздобленням архівольта (рослинними та антропоморфними мотивами); за оздобленням світлика (рослинними та геометричними мотивами). У львівській архітектурі наслідування автентичних зразків європейської архітектури, переосмислення та стилізація їхнього орнаменту, архітектурних деталей надало змогу створити новітні сецесійні композиції порталів.

3. З'ясовано причини руйнування та проблеми збереження порталів сецесійних будівель Львова, а також надано рекомендації щодо їх огляду та вчасного проведення реставраційних робіт. Дуже важливим є проведення натурних обстежень, зокрема фотофіксацій та обмірів для того, щоб була можливість відновлювати втрачені елементи архітектурного декору.

Література

1. Білінська О. Б. Портали з ордером у творчості А. Попеля / О. Б. Білінська // Вісник НУ "Львівська політехніка". Серія: Архітектура. — 2013. — № 757. — С. 329–340.
2. Бірюльов Ю. О. Мистецтво львівської сецесії / Ю. О. Бірюльов. — Львів: Центр Європи, 2005. — 184 с.
3. Бірюльов Ю. О. Захаревичі: Творці столичного Львова / Ю. О. Бірюльов. — Львів: Центр Європи, 2010. — 336 с.
4. Жук І. Архітектурний декор львівської сецесії / І. Жук // Мистецькі студії. — 1993. — № 2–3.
5. Казанцева Т. Є. Заречнюк О. Г. Стилїстика та дизайн мас верків вікон і порталів Львівських будівель XV – початку XX ст (на основі натурних досліджень) / Т. Є. Казанцева, О. Г. Заречнюк // Вісник НУ "Львівська політехніка". Серія: Архітектура. — 2012. — № 728. — С. 212 – 218.

6. Лисенко О. Ю. Символізм архітектури вхідних просторів у житлових будинках (на прикладі Львова) / О. Ю. Лисенко // Вісник НУ “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура. — 2010. — № 674. — С. 148 – 156.
7. Лінда С. М. Пошуки національної своєрідності в архітектурі Львова на межі XIX-XX ст. / С. М. Лінда // Вісник НУ “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура. — 2001. — № 429. — С. 87 – 98.
8. Мельник І.В. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості королівського столичного міста Галичини. / І.В. Мельник. – Львів: Центр Європи, 2008. – 384 с.
9. Нога О., І. Левинський: архітектор, підприємець, меценат / О. Нога. — Львів: Центр Європи, 2009. — 192 с.
10. Понкало С. І. Сучасний стан та проблеми збереження архітектурного декору будівель Львова кінця XIX- початку XX ст. / С. І. Понкало // Молодий вчений. — 2015. — С. 51–54.
11. Чепелик В. Український архітектурний модерн / В Чепелик. — Київ: КНУБА, 2000. — 378 с.
12. Власов В. Г. Иллюстрированный художественный словарь. / В. Г. Власов — Спб.: Икар, 1993. — С. 173.
13. Грубер Г. Ф., Кучмар А. Путеводитель по архитектурным формам / Г. Ф. Грубер., А. Кучмар — Москва: Стройиздат, 2003. — 214 с.
14. Kazantseva T., Ponkalo S. Classification of façade decoration of secession buildings built by I. Levynsky company in Lviv / T. Kazantseva, S. Ponkalo // przestrzen i FORMA. — Szczecin, 2014 — Pif 21. — S. 171 – 182.
15. Lewicki J. Miedzy tradycja a nowoczesnoscia. Architektura Lwowa lat 1893 – 1918 / J. Lewicki // Warszawa: Neriton. Stowarzyszenie Sztuki Nowoczesnej w Toruniu, 2005. — 590 s.

Аннотация

В статье по результатам проведенных натурных исследований проанализированы порталы сецессионных зданий Львова. Исследована стилистика, композиция порталов, а также проблемы их сохранения.

Ключевые слова: порталы, стилистика, композиция, сецессионные здания Львова, сохранения.

Abstract

In the article, the author analyzed the portals of Lviv Secession buildings on the base of field research. The author investigated the stylistics, composition of the portals, as well as the problems of their conservation.

Key words: portals, stylistics, composition, Lviv Secession buildings, conservation.